

IV BÖLMƏ. BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR, LOGİSTİKA VƏ TURİZM

UOT:334

Ümmühəbibə Məhəmmədağlı qızı QƏLƏNDƏROVA
i.f.d., dos., Bakı Dövlət Universiteti
habiba.galandarova@gmail.com

BEYNƏLXALQ İQTİSADI TƏŞKİLATLARIN FUNKSİYALARINA GÖRƏ FƏRQLƏNDİRİLMƏSİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi beynəlxalq iqtisadi təşkilatların funksiyalarını nəzərdən keçirməklə onların beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdəki rolunu təhlil etmək və bu sahədə hal-hazırda var olan, gələcəkdə də yarana biləcək sosial, iqtisadi, siyasi, ətraf mühit və s. məsələlərlə bağlı problemlərin həll istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir.

İşin metodologiyası təşkilatların yaranma səbəblərinin, funksiyalarının müqayisəli təhlilindən, ayrı-ayrılıqda tədqiqat üçün seçilmiş təşkilatların spesifik xüsusiyyətlərinin fərqləndirilməsindən və məntiqi ümumiləşdirmədən ibarətdir.

Tədqiqatın təbii əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat mətni beynəlxalq iqtisadi təşkilatların və onlara üzv olan ölkələrin ayrı-ayrılıqda ixtisaslaşma sferalarını və həmin təşkilatların üzv ölkələri, region və qlobal səviyyədə oynadığı rolu daha yaxından təhlil etmək məqsədi ilə istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələri – təşkilatların qlobal problemlərin həllində oynadığı rol araşdırılmış və gələcəkdə yarana biləcək problemlərin həllində beynəlxalq iqtisadi təşkilatların ata biləcəkləri addımlar nəzərdən keçirilmişdir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, təşkilatların mövcud funksiyaları ilə yanaşı gələcəkdə, xüsusilə də post-humanizm dövründə həyata keçirə biləcəkləri addımlar təklif edilmişdir.

Açar sözlər: *beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar, beynəlxalq münasibətlər, qloballaşma, tərəqqi, ticarət, istehsal, sənayeləşmə.*

Giriş

XIX əsrdən etibarən sürətlənən sənayeləşmə və İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı elmi-texniki tərəqqi iqtisadi münasibətlərin də bu inkişafa uyğun olaraq qurulmasını tələb edirdi. Sözügedən dövrdə ortaq maraq, dəyər və məqsəd ətrafında birləşmək istəyən ölkələr üçün beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar yeni iqtisadi, siyasi fürsətlərin də yaranmasında vacib rol oynamağa başladı. Qloballaşmanın sürətlənməsi və beynəlxalq ticarətin inkişafı istehsalın durmadan artmasına səbəb olmuşdur.

Təşkilatlar məqsəd, prinsip, vəzifə və funksiyalarına görə bir-birindən fəqləndirilir və bu da öz növbəsində həmin təşkilatların və üzv ölkələrinin ixtisaslaşmasına kömək edir. Təşkilatların sözügedən əlamətlərinə görə fərqləndirilməsi və onların təsnifatının aparılması müharibə, təbii fəlakət (meşə yanğınları, sel, zəlzələ, torpaq sürüşmələri, daşqınlar, fırtınalar, vulkan püskürmələri), epidemiya, iqtisadi böhranlar və digər xüsusi təhlükəli hallarda problemləri həll etməkdə faydalı olur [4].

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların təsnifatı

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların təsnifatı aparılan zaman təsnifat xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Belə ki, beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar aşağıdakı xüsusiyyətlərinə görə qruplaşdırıla və ya təsnif oluna bilər:

1. *Coğrafi xüsusiyyətlərinə görə:*

- ✓ Ümumdünya;
- ✓ regional;
- ✓ regionlararası;
- ✓ subregional.

2. *Təşkilata üzv olan ölkələrin tənzimlənməsinin və üzvlüyün hüquqi xüsusiyyətlərinə görə:*

- ✓ dövlətlərarası;
- ✓ qeyri-dövlət.

3. *Təşkil olma prinsiplərinə görə:*

- ✓ BMT sisteminə daxil olan beynəlxalq qitisadi təşkilatlar;
- ✓ BMT sisteminə daxil olmayan beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar;
- ✓ ərazi üzrə iqtisadi təşkilatlar.

Dünya əmtəə bazarlarının çoxtərəfli tənzimlənməsi istehsalçı ölkələrin hökumətləri, xammal əmtəələrinin ixracatçıları və idxalçıları tərəfindən razılaşdırılmış tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Bu tədbirlər beynəlxalq mexanizmlərin və müvafiq təşkilati formaların yaradılması yolu ilə dünya əmtəə bazarlarının sabitləşdirilməsinə yönəlir [6, 3].

Dünya əmtəə bazarlarının tənzimlənməsi üzrə hökumətlərarası təşkilatlara aiddir:

- Beynəlxalq Təşkilatlar;
- Beynəlxalq Şuralar;
- Beynəlxalq Məşvərətçi Komitələr;
- Beynəlxalq Tədqiqat Qrupları.

Beynəlxalq Təşkilatlara nümunə olaraq:

- Beynəlxalq Kakao Təşkilatı;
- Beynəlxalq Kofe Təşkilatı;
- Beynəlxalq Natural Kauçuk Təşkilatı;
- Beynəlxalq Şəkər Təşkilatı və s. göstərmək olar.

Beynəlxalq Valyuta Fondu (International Monetary Fund) 1944-cü ildə 44 təsisçi üzv ölkə tərəfindən yaradılmışdır. Hal-hazırda üzv ölkələrin sayı 190-dır və 150 ölkədən olan işçi heyəti təşkilatda fəaliyyət göstərir.

Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) 190 üzv ölkə üçün davamlı inkişaf və rifah əldə etmək üçün çalışır. O, bunu məhsuldarlığı, iş yerlərinin yaradılmasını və iqtisadi rifahı artırmaq üçün vacib olan maliyyə sabitliyini və pul əməkdaşlığını təşviq edən iqtisadi siyasətləri dəstəkləməklə edir. BVF üzv ölkələr tərəfindən idarə olunur və onlara hesabat verir [8].

BVF-nin üç mühüm missiyası var: beynəlxalq pul əməkdaşlığını davam etdirmək, ticarət və iqtisadi artımın genişləndirilməsini təşviq etmək və rifaha zərər verəcək siyasətləri çəkindirmək. Bu missiyaları yerinə yetirmək üçün BVF üzv ölkələri bir-biri ilə və digər beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlıq edir.

BVF bütün üzv ölkələrin iqtisadiyyatlarını araşdırmaq və nəzərdən keçirmək üçün nadir imkanlara malikdir. Nəticədə, o, qlobal iqtisadiyyatın nəbzini digər təşkilatlardan daha yaxşı idarə edir. BVF çoxlu analitik hesabatlar hazırlayır. O, hər il Dünya İqtisadi Görünüşü, Qlobal Maliyyə Sabitliyi Hesabatı və Fiskal Monitor təqdim edir. O, həmçinin regional və ölkə üzrə xüsusi qiymətləndirmələri araşdırır. Hansı ölkələrin öz siyasətlərini təkmilləşdirməli olduğunu müəyyən etmək üçün bu məlumatlardan istifadə edir. Beləliklə, BVF hansı ölkələrin qlobal sabitliyi təhdid etdiyini müəyyən edə bilər. Üzv ölkələr öz iqtisadiyyatlarını yaxşılaşdırmaq və bu təhlükələri aradan qaldırmaq istədikləri üçün BVF-nin tövsiyələrini dinləməyə razılaşıblar.

1994-95-ci illərdə Meksika pesosu böhranından və 1997-98-ci illərdə Asiya böhranından bəri BVF ölkələrə maliyyə böhranlarının qarşısını almaqda kömək etmək üçün daha fəal rol oynamışdır. O, üzvlərinin əməl etməli olduğu standartları hazırlayır. Məsələn, üzvlər yaxşı vaxtlarda adekvat valyuta ehtiyatları təmin etməyə razılaşırlar. Bu, tənəzzüllər zamanı iqtisadiyyatlarını gücləndirmək üçün xərcləri artırmağa kömək edir [1].

BVF həmçinin üzv ölkələrə investorların yaxşı məlumatlı qərarlar qəbul etmək üçün istifadə etdikləri hesabatlar verir. Bu, maliyyə bazarlarının fəaliyyətini yaxşılaşdırır. BVF həmçinin davamlı inkişafı və yüksək həyat standartlarını təşviq edir ki, bu da üzvlərin iqtisadi böhranlara həssaslığını azaltmağın ən yaxşı yoludur.

Ölkələr üzrə aparılan pul siyasətinin makroiqtisadi təsirlərinin əsas göstəriciləri faiz dərəcələridir. Məsələn, dövlət istiqrazlarının faiz dərəcəsinə götürsək, dövlət bununla makroiqtisadi siyasətin investisiya səviyyəsini dəyişir və beləliklə də iqtisadi aktivlik və inflyasiya səviyyələrini tənzimləyir. Yeni vasitələrin və siyasətin tətbiqi zamanı ödənişlərin özü iqtisadi fəaliyyətə təsir göstərir. Yeni ödəniş sistemlərinin və pul siyasətinin tətbiqi zamanı ötürmə kanallarında sızmalar ola bilər. Burada nağd pula olan tələb nağd pula olan alternativlərdən asılıdır.

Məsələn, nağd ödənişlərə alternativ olaraq bank xidmətləri genişləndikcə nağd ödənişlərlə olan tələbatın kartla ödənişlərlə müqayisədə azaldığını və digər növ bank xidmətlərinə olan tələbatın artdığını görə bilərik. Nəticədə isə bank sistemi və bankçılıq inkişaf edərək yeni ödəniş sistemləri, pul siyasəti və yardım texnikalarının yarandığını və inkişaf etdirildiyini müşahidə edə bilərik.

Ümumilikdə isə son onillikdə rəqəmsal texnologiyaların və ödəmə sistemlərinin sürətlə inkişafı və 2020-ci ildən sonra pandemiya şərtləri ilə əlaqədar olaraq əməliyyatların onlayn həyata keçirilməsi digər beynəlxalq təşkilatlarda olduğu kimi Beynəlxalq Valyuta Fondunda da yeni islahatların keçirilməsinə səbəb olmuşdur və proses gələcəkdə də durmadan davam edəcəkdir. Burada əsas çətinlik texnoloji yeniliklərdən daha az yararlanan inkişaf etməmiş və eyni zamanda qismən də olsa inkişaf etməkdə olan ölkələrlə aparılan əməliyyatlar zamanı olacaqdır.

Təşkilatın əsas funksiyaları bunlardır [2].

1. Mövcud beynəlxalq vəziyyəti izləyir, təhlil edir və üzv ölkələrin həmin mövcud şəraitdə üzləşə biləcəyi riskləri müəyyənləşdirərək onların qarşısını almaq və yaxud azaltmaq üçün tədbirlər həyata keçirir.

2. Üzv ölkələrin iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmaqda onlara məsləhətlərin verilməsi və dəstək olunması.

3. Proqnozlaşdırılan maliyyə böhranlarının qarşısının alınması üçün lazım olan texniki və kredit yardımlarının həyata keçirilməsi.

Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (World Trade Organization) 1995-ci ildə beynəlxalq ticarət qaydalarını tənzimləmək üçün yaradılmışdır. Üzv ölkələr arasında ticarət prosesini möhkəmləndirməklə həmin ölkələrin qitisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayır. Eyni zamanda artan qloballaşma dövründə üzv ölkələrinin ayrı-ayrı məhsul və xidmətlərin istehsalında ixtisaslaşması, yeni istehsal sahələrinin yaranması, rəqabətli bazarın inkişafında da Ümumdünya Ticarət Təşkilatının rolu danılmazdır.

Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) qlobal ticarət qaydaları ilə məşğul olan yeganə beynəlxalq təşkilatdır. Onun əsas funksiyası ticarətin mümkün qədər hamar, proqnozlaşdırıla bilən və sərbəst şəkildə axmasını təmin etməkdir.

Qlobal təchiz vasitələri və sabitliyi təmin edir. İstehlakçılar bilirlər ki, onlar təhlükəsiz təchizatdan və istifadə olunan hazır məhsullar, komponentlər, xammal və xidmətlərdən daha geniş həzz ala biləcəklər. İstehsalçılar və ixracatçılar xarici bazarların onlar üçün açıq qalacağını bilirlər.

Bu, daha firavan, dinc və hesabətli iqtisadi dünyaya gətirib çıxarır. ÜTT-də qərarlar bütün üzvlər arasında konsensusla qəbul edilir və üzv parlamentləri ratifikasiya olunur. Ticarət mübahisələri ÜTT-nin mübahisələrinin həlli prosesinə yönəldilir, burada əsas diqqət razılaşmaların və onların təfsirinə və üzvlərin ticarət siyasətlərinə uyğun olaraq təmin edilməsinə yönəldilir. Mübahisələrin siyasi və ya hərbi münaqişəyə sıçrama riski azalır.

Üzv hökumətlər arasında idarə yolu ilə ticarət əməliyyatlarını azaltmaqla ÜTT sistemi xalqlar və ticarət iqtisadiyyatları arasında digər birləşmələri də aradan qaldırır. Çox ticarət ticarət sistemi kimi mərkəzdə ÜTT-nin dünya ticarət iqtisadiyyatlarının ticarət müzakirələri və imzalanan parlamentləri ratifikasiya etmək üçün danışıqlar aparır.

Bu müqavilələr qlobal ticarətin hüquqi əsaslarıdır. Əslində, onlar ÜTT üzvlərinə mühüm ticarət hüquqlarını təmin edən müqavilələrdir. Onlar belə idarələri ticarət siyasətlərini aktiv və inkişaf etdirilə bilən saxlamağa məcbur edirlər ki, bu da hamının xeyrinədir.

Sazişlər mal və xidmətlərə, ixracatçılara və şirkətlərə öz bizneslərinə kömək etmək üçün sabit elektrik şəbəkəsini təmin edir.

Məqsəd ÜTT-yə üzv xalqların rifahını yaxşılaşdırmaqdır. Təşkilatın funksiyalarına nəzər yetirsək onun beynəlxalq ticarətin inkişafındakı əhəmiyyətini daha dolğun təhlil edə bilərik.

1. Ticarət müqavilələrinin bağlanması prosesinin idarə edilməsi və prosesə nəzarət etməklə şəffaflığın təmin olunması.

2. Ticarət zamanı tərəflər arasında yarana biləcək mübahisələrin müəyyən olunması və onların həll edilməsi.

3. Üzv ölkələrinin milli ticarət siyasətlərinin nəzərdən keçirilməsi.

4. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə ticarət potensialının yaradılması və onun inkişaf etdirilməsi üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi.

5. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar və digər təşkilatlarla əməkdaşlıq etmək.

Təşkilat bu funksiyaları aşağıda qeyd olunan prinsiplərə əməl edərək həyata keçirir [4]:

✓ *Ayrı-seçkiliyin qarşısının alınması* üçün ticarət zamanı bütün üzvlərə eyni tarif və qaydaların tətbiq olunması şərtləndirilir. Bu məqsədlə proteksionizmə yol vermədən ticarətin həyata keçirilməsinin təmin edilməsinin yolları öyrənilir və tətbiqi zamanı ölkələrə zəruri təcrübə, texniki və digər yardımlar edilir.

✓ *Qarşılıqlılıq*. Bu zaman qarşılıqlı güzəştlərin həyata keçirilməsi ticarəti həyata keçirdən tərəflərin maraqlarını müdafiə edir.

✓ *Öhdəliklər*. Öhdəlik və tariflərin dəyişdirilməsi yuxarıda qeyd olunan Qarşılıqlılıq prinsipində də olduğu kimi tərəflərin qarşılıqlı razılığı əldə olunduqdan sonra həyata keçirilir.

✓ *Şəffaflıq*. Ticarət Siyasətinin Nəzərdən keçirilməsi Mexanizmi (TPRM və ya TSNM) sayəsində üzv ölkələrinin illik ticarət hesabatları, kvotalar və s. haqqında məlumatlar əldə etmək və onları təhlil etmək mümkündür.

✓ *Təhlükəsizlik*. Xüsusi hallarda - təbii fəlakət, müharibə, kütləvi epidemiya və s. hallarda insanların, heyvanların sağlamlığını, ətraf mühitin təhlükəsizliyini qorumaq məqsədi ilə ticarətin həyata keçirilməsinə məhdudiyətlər qoyula bilər.

Dünya Bankı (World Bank) 189 üzv ölkədən ibarət kooperativ kimi fəaliyyət göstərir. Dünya Bankının əsas siyasət qurucuları və Rəhbərlər Şurası üzv ölkələri və səhmdarları təmsil edirlər. İldə bir dəfə üzv ölkələrin maliyyə və inkişaf üzrə nazirləri Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondunun Rəhbərlər Şuralarının illik iclaslarında iştirak edirlər. Ən böyük beş səhmdar tərəfindən seçilmiş icraçı direktorlar digər üzv ölkələri də təmsil edirlər. Dünya Bankının idarə olunmasında məsuliyyətli şəxs olan Dünya Bankı Qrupunun prezidenti, həmçinin Direktorlar Şuralarının iclaslarına da sədrlik edir. İcraçı Direktorlar Şurası Dünya Bankı Qrupunun prezidentini beşillik, uzadılan müddətə seçirlər.

Dünya Bankı inkişaf etməkdə olan ölkələrə onların iqtisadi tərəqqisinə kömək etmək üçün maliyyə, məsləhət və tədqiqat təmin etməyə həsr olunmuş beynəlxalq təşkilatdır. Bank əsasən orta və aşağı gəlirli ölkələrə inkişaf yardımı təklif etməklə yoxsulluqla mübarizə aparmağa çalışan bir təşkilat kimi fəaliyyət göstərir.

2022-ci ilə qədər Dünya Bankı 2030-cu ilə qədər nail olmağı hədəflədiyi 17 məqsəd müəyyən edib. İlk ikisi öz missiya bəyanatında qeyd olunub. Birincisi, gündə 1,90 dollardan az pulla yaşayan insanların sayını dünya əhalisinin 3%-dən aşağı salmaqla ifrat yoxsulluğa son qoymaqdır. İkincisi, dünyanın hər bir ölkəsinin ən aşağı 40%-də gəlir artımını artırmaqla ümumi rifahı artırmaqdır.

Dünya Bankı dünyanın ayrı-ayrı ölkələrinə maliyyə və texniki yardım göstərən təşkilatdır. Bank özünü yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişafı dəstəkləmək üçün tərəfdaşlıq quran unikal maliyyə institutu hesab edir.

Dünya Bankı ayrı-ayrı iqtisadiyyatların inkişafını dəstəkləmək üçün müvafiq hökumətlərə aşağı faizli kreditlər, sıfır faizli kreditlər və qrantlar təqdim edir. Borc borcları və pul vəsaitləri qlobal təhsil, səhiyyə, dövlət idarəçiliyi, infrastruktur və özəl sektorun inkişafına kömək edir. Dünya Bankı həmçinin siyasi məsləhətlər, tədqiqatlar və təhlillər və texniki yardım vasitəsilə müxtəlif qurumlarla məlumat paylaşır. O, həm dövlət, həm də özəl sektorlar üçün məsləhət və təlimlər təklif edir.

2017-ci ildə Dünya Bankı ölkələrə sərmayə qoymağa və insanlarını məhsuldar vətəndaşlar və iqtisadiyyatlarına fəal töhfə verənlər kimi inkişaf etdirməyə kömək etmək məqsədi daşıyan İnsan Kapitalı Layihəsini yaratdı. Dünya liderləri təhsilə, səhiyyəyə və sosial müdafiəyə sərmayələri prioritetləşdirməyə çağırılır və bunun müqabilində sağlam, inkişaf edən yetkinlərlə dolu daha güclü iqtisadiyyat həyata keçirəcəklər.

İnsan Kapitalı layihəsi hökumətlərin uşaqların inkişafını dəstəkləmək və yaxşılaşdırmaq, qadınların daha yaxşı məşğulluq imkanlarına çıxışını artırmaq və iqtisadi artımı artırmaq üçün keyfiyyətli, əlverişli uşaq baxımının təmin edilməsinə necə sərmayə qoymalı olduğunu təsvir edir.

Qlobal miqyasda insan kapitalının yaradılması üçün Dünya Bankı diqqət mərkəzində olan bir neçə sahəni müəyyən etmişdir: İnsan Kapitalı İndeksi (HCI), ölçmə və tədqiqat və ölkə ilə əlaqə.

2018-ci ilin oktyabrında yaradılan İnsan Kapitalı İndeksi bir ölkənin insan kapitalına, xüsusən də səhiyyə və təhsilə sərmayələrini ümumiləşdirir. İndeks insan kapitalına investisiyaların olmasından nəyin itirildiyini müəyyən etmək üçün istifadə olunur; həm də rəhbərləri bu nöqsanları aradan qaldırmaq yolları haqqında düşünməyə sövq edir.

Dünya Bankı insan kapitalını təhlil etməklə yanaşı, ölkənin təhsil və səhiyyə sistemlərinin effektivliyini də ölçür. Bunu etmək onlara nəyin davam etdirilməli olduğunu və nəyin dəyişdirilməli olduğunu müəyyən etməyə kömək edir. O, həmçinin resursları hara ayırmaq barədə fikir verə bilər.

Ölkənin cəlb edilməsi bir ölkədən insan kapitalına güzəştə gedən amilləri həll etmək üçün “bütün hökumət” yanaşmasını tələb edir. Millət, onun liderləri və təsir edənlər yoxsulluğun azaldılması və orta rifahın artırılması uğrunda birləşirlər.

Dünya Bankının Direktorlar Şöbəsinin təşkili isə İcraçı Direktorlar tərəfindən həyata keçirilir. Həftədə iki dəfədən az olmayaraq bir araya gələn İcraçı Direktorlar aşağıdakı məsələləri həll edirlər [8]:

- bankın işinə nəzarət etmək;
- kreditlərin və zəmanətlərin təsdiqi;
- inzibati büdcə barədə qərarların təsdiqi;
- yeni siyasətlərin təsdiqi;
- ölkələrə ediləcək olan yardım strategiyalarının və bununla bağlı qərarların təsdiqi;
- maliyyə qərarlarının təsdiqi və s.

Dünya Bankı yuxarıda qeyd olunan şəkildə öz funksiyalarını yerinə yetirir. Dünya Bankının əsas funksiyaları:

1. Müharibə, təbii fəlakət və digər səbəblərdən zərər görmüş ölkələrə bərpa məqsədi ilə kreditlərin verilməsi;
2. Yoxsul ölkələrdə iqtisadi durumun yaxşılaşdırılması, yoxsulluğun azaldılması və həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması üçün maliyyə resursları və inkişaf yollarının tətbiqi üzrə təcrübələrin paylaşılması;
3. İnkişaf etməmiş ölkələrə inkişaf kreditlərinin verilməsi;
4. Təhsil, səhiyyə, kənd təsərrüfatı, irriqasiya sistemləri və digər sahələrdə dövlətlərə xüsusi kreditlərin verilməsi;
5. Üzv ölkələrə həyata keçirtmək istədikləri layihələrə dəstək olmaq üçün pul-kredit və texniki yardımların verilməsi;
6. İnkişaf etməmiş ölkələrin sənayedənkənar sahələrini önə çəkmək üçün yeni iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi.

Neft İxrac edən Ölkələr Birliyi (The Organization of the Petroleum Exporting Countries) və ya OPEC 10-14 sentyabr 1960-cı ildə Bağdad Konfransında İran, İraq, Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı və Venesuela tərəfindən yaradılmış daimi, təşkilata üzv olan ölkələrin tənzimlənməsinin və üzvlüyün hüquqi xüsusiyyətlərinə görə dövlətlərarası təşkilatdır. Daha sonra isə üzv ölkələrin sayı artdı və təşkilata üzv olan ölkələr sırasında bir sıra dəyişikliklər baş verdi. Belə ki:

- ✓ 1961-ci ildə birliyə üzv olan Qətərin üzvlüyünə 2019-cu ilin yanvarında xitam verildi [7];
- ✓ 1962-ci ildə birliyə üzv olan İndoneziyanın üzvlüyünü 2009-cu ilin yanvarında dayandırdı və 2016-cı ilin yanvarında yenidən aktivləşdirdi. 2016-cı ilin noyabrında isə ölkə yenidən birliyə olan üzvlüyünü dayandırmaq qərarına gəldi;
- ✓ 1962-ci ildə Liviya birliyə üzv oldu;
- ✓ 1967-ci ildə Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri təşkilata üzv oldu;
- ✓ 1969-cü ildə Əlcəzair üzv oldu;
- ✓ 1971-ci ildə Nigeriya üzv oldu;
- ✓ 1973-cü ildə Ekvador OPEC-ə üzv oldu, lakin 1992-ci ilin dekabrında üzvlüyünü dayandırdı. 2007-ci ilin oktyabrında yenidən aktivləşdirsə də 1 yanvar 2020-ci il tarixindən etibarən üzvlükdən çıxdı;
- ✓ 1975-ci ildə Qabon üzv oldu. Ancaq 1995-ci ilin yanvar ayında üzvlüyünü dayandırdı. 2016-cı ildə isə yenidən birliyə üzv oldu;
- ✓ 2007-ci ildə Anqola üzv oldu;
- ✓ 2017-ci ildə Ekvatorial Qvineya üzv oldu;
- ✓ 2018-ci ildə Konqo üzv oldu.

OPEC-in baş ofisi yaranmasının ilk 5 ilində İsveçrənin Cenevrə şəhərində yerləşsə də 1 sentyabr 1965-ci il tarixindən etibarən Avstraliyanın Vyana şəhərinə köçürüldü.

OPEC-in əsas məqsədlərinə gəldikdə isə onları aşağıdakı şəkildə ifadə etmək olar:

1. Üzv ölkələrin neft siyasətini əlaqələndirmək, unifikasiya etmək;
2. Neftin iqtisadi səmərəli və müntəzəm təchizatını təmin etmək üçün neft bazarlarında sabitliyə nail olmaq;
3. İstehsalçıları dayanıqlı gəlir, istehlakçıları keyfiyyətli neft və neft sənayesinə sərmayə qoynları davamlı kapital ilə təmin etmək.

GUAM (Gürcüstan, Ukrayna, Azərbaycan, Moldova) sülhün, təhlükəsizliyin qorunmasına, dövlətlər arasında mehriban qonşuluq və dostluq münasibətlərinin inkişafına dair beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən qəbul edilmiş norma və prinsiplərini, xüsusən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsinin, Helsinki Yekun Aktının, Paris Xartiyasının müddəalarını rəhbər tutaraq yaradılmış dövlətlərarası təşkilatdır. GUAM-ın üzv ölkələr üçün əhəmiyyətini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar [3]:

1. Demokratik dəyərlərin təşviqi, qanunun aliliyinin və insan hüquqlarına hörmətin təmin edilməsi;
2. Davamlı inkişafın təmin edilməsi;
3. Beynəlxalq və regional təhlükəsizliyin və sabitliyin möhkəmləndirilməsi;
4. Ümumi təhlükəsizlik məkanının yaradılması üçün Avropaya inteqrasiyanın dərinləşdirilməsi;
5. İqtisadi və humanitar sahələrdə əməkdaşlığın genişləndirilməsi;
6. Tərəflərin sosial-iqtisadi, nəqliyyat, enerji, elmi-texniki və humanitar potensialının inkişafı;
7. Qarşılıqlı maraq doğuran sahələrdə qarşılıqlı siyasi fəaliyyətin və praktiki əməkdaşlığın intensivləşdirilməsi.

Bu məqsədlərə nail olmaq üçün tərəflər dövlətlərin suverenliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmət, beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərin toxunulmazlığı və daxili işlərinə qarışmamaq prinsiplərini və digər hamılıqla tanınmış prinsipləri rəhbər tutaraq qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı inkişaf etdirəcəklər.

Asiya-Sakit Okean İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (Asia-Pacific Economic Cooperation). Sakit Okean regionunun müstəsna dinamizmi ölkələrin inkişafda qarşılıqlı dəstək üçün iqtisadi əməkdaşlığı olmadan bugünkü iqtisadi gücə sahib ola bilməzdi. 1989-cu ildə APEC bu ölkələrin iqtisadiyyatlarının rasionallaşdırılması üçün yaradıldı. Sakit Okean regionunun 12 ölkəsinin ticarət və xarici işlər nazirləri beynəlxalq əlaqələri yaxşılaşdırmaq və region ölkələri arasında əməkdaşlığı gücləndirmək üçün Avstraliyada görüşdü.

Həmin görüşdə 12 ölkə tərəfindən iqtisadi əməkdaşlığı yaratmaq qərara alınmışdır: Avstraliya, Kanada, Bruney, İndoneziya, Yaponiya, Cənubi Koreya, Malayziya, Yeni Zelandiya, Filippin, Sinqapur, Tayland və ABŞ.

APEC ölkələri dünya əhalisinin 40%-ni, ÜDM-in 55%-ni və beynəlxalq ticarətin 44%-ni özündə birləşdirir. APEC –in xüsusən də son 20 illikdə xüsusi diqqət etdiyi məsələlərə bunlar daxildir:

- ✓ ticarətin liberallaşdırılması;
- ✓ biznesin asanlaşdırılması;
- ✓ iqtisadi əməkdaşlıq;
- ✓ informasiya texnologiyaları sahəsində əməkdaşlıq;
- ✓ sosial problemlər;
- ✓ ətraf mühit;
- ✓ təhsil;
- ✓ qadın hüquqları və qadınların cəmiyyətdə və istehsalatda rolunun artırılması və s.

Bunlarla yanaşı APEC – in yarandığı vaxtdan bu günə qədər fəaliyyətinin əsasını təşkil edən bir sıra funksiyaları vardır [2]:

1. Regional sosial bərabərliyi təmin etmək üçün layihələrin hazırlanması və tətbiqi;
2. İnformasiya Texnologiyaları sahəsində yeni startapların maliyyə dəstəyi ilə təmin olunması və bu sfərdə rəqabət qabiliyyətinin artırılması;
3. Üzv ölkələrində bərpa olunmayan enerjinin istifadəsinin azaldılması və 2030-cu ilə qədər istifadə olunan enerjinin həcmində bərpa olunan enerjinin payının 2 dəfə artırılması;
4. Son məhsulların və ya istehsal olunan məhsulların tərkib hissələrinin üzv ölkələrin sərhədlərinin keçməsinə asanlaşdırmaq məqsədi ilə nəqliyyat və logistika sistemlərinin inkişaf etdirilməsi;
5. Asiya-Sakit Okean hövzəsində yerləşən ölkələr arasındakı iqtisadi, siyasi və institusional əlaqələrin yaxşılaşdırılması yolu ilə regionun birləşdirilməsinə nail olmaq;
6. Regionda şəffaf, rəqabətli bazarın yaradılması və inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə dövlət sektorunda, hüquq sistemlərində tənzimləyici islahatların həyata keçirilməsi;
7. Üzv ölkələrində yeni iş yerlərinin açılmasını, bizneslərin yaradılmasını asanlaşdırmaq;
8. Ölkələrarası ticarəti möhkəmləndirmək;
9. Regionda ticarət və iqtisadi artımı təşviq etmək.

Nəticə

Beynəlxalq İqtisadi Təşkilatlar günümüzdə müşahidə olunan maliyyə böhranları, ətraf mühitin qorunması, qadınların cəmiyyətdə və iş həyatında rolunun artırılması, təbii fəlakət və s. kimi məqamlarda sadalanan problemləri həll etmək üçün lazım olan tədbirlər planına sahibdir. Eləcə də yaxın gələcəkdə baş verməsi proqnozlaşdırılan informasiya texnologiyalarındakı yeniliklər və bu yeniliklərin təşkilatların üzv ölkələrinin iqtisadiyyatına təsiri yönündə kifayət qədər araşdırmalar mövcuddur.

Lakin post-humanizm dövründə yaşana biləcək problemlərin proqnozlaşdırılması, araşdırılması və həlli yolları ilə bağlı çox az sayda təhlillər mövcuddur. Burada beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar üçün qaranlıq qalan məqamlardan biri də post-humanizm dövründə ortaya çıxacaq yeni etik dəyərlər və təşkilatların da bu dəyərlərə müvafiq olaraq yeni tədbirlər planının hazırlanması prosesidir.

ƏDƏBİYYAT

1. İsmət Abbasov. "Ərzaq təhlükəsizliyi və kənd təsərrüfatının prioritet istiqamətləri", Bakı, "Elm və təhsil", 2011.
2. Charles Kahn, Manmohan Singh, and Jihad Alwazir, 2022, International Monetary Fund
3. Brainard, Lael (2022), Preparing for the Financial System of the Future, Speech at the 2022 U.S. Monetary Policy Forum, New York, New York, February 18 at Federal Reserve Board website.
4. International Diffusion of Policies for Climate Change Mitigation by Manuel Linsenmeier, Adil Mohammad, Gregor Schwerhoff, June 2020, International Monetary Fund
5. Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlər Sistemində Beynəlxalq Təşkilatlar, Rəşad Fərhad oğlu Rəsullu.
6. <https://www.imf.org/en/About>
7. https://www.worldbank.org/en/about/leadership?cid=ECR_GA_worldbank_EN_EXTP_search&gclid=CjwKCAjwvNaYBhA3EiwACgndgJD3ae6eXcP2q_kKDPJJdbeoA9oUAZnK2pSRJAU89P-iGodGKaUrNRoCquMQAvD_BwE
8. https://www.toppr.com/guides/general-awareness/international-financial-organisation/world-bank/#Functions_of_the_World_Bank
9. https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm
10. <https://guam-organization.org/en/charter-of-organization-for-democracy-and-economic-development-guam/>

Уммухабиба Махаммадтаги Галандарова
кандидат наук., доцент,
Бакинский Государственный Университет
habiba.galandarova@gmail.com

Дифференциация международных экономических организаций по функциям

Резюме

Целью исследования, чтобы рассмотреть функции международных экономических организаций, проанализировать их роль в международных экономических отношениях и тем самым проанализировать социальные, экономические, политические, экологические и т. д., которые существуют сейчас и могут возникнуть в будущем. он состоит в определении направлений решения в решении проблем, связанных с вопросами.

Методология работы состоит из сравнительного анализа причин и функций организаций, выделения специфических характеристик организаций, отобранных для исследования, и логического обобщения.

Прикладное значение исследования заключается в том, что текст исследования может быть использован для более детального анализа сфер специализации международных экономических организаций и их стран-членов, а также той роли, которую играют эти организации на уровне стран-членов, региональном и глобальном.

По результатам исследования рассмотрена роль организаций в решении глобальных проблем и рассмотрены шаги, которые международные экономические организации могут предпринять в решении проблем, которые могут возникнуть в будущем.

Оригинальность и научная новизна исследования заключается в том, что наряду с текущими функциями организаций предложены шаги, которые они могут предпринять в будущем, особенно в пост-гуманистическую эпоху.

Ключевые слова: *международные экономические организации, международные отношения, глобализация, прогресс, торговля, производство, индустриализация.*

*Ummuhabiba Mahammadtaghi Galandarova
Ph.D., Assoc. Prof., Baku State University
habiba.galandarova@gmail.com*

Differentiation of international economic organizations according to their functions

Summary

The purpose of the study is to review the functions of international economic organizations and to analyze their role in international economic relations, and to analyze the social, economic, political, environmental, etc that may arise in the future. It consists of determining the solution directions in solving the problems.

Research methodology consists of a comparative analysis of the causes and functions of organizations, distinguishing the specific characteristics of the organizations selected for research, and logical generalization.

The applied importance of the research is that the research text can be used for the purpose of closer analysis of the spheres of specialization of international economic organizations and their member countries and the role played by these organizations at the member countries, regional and global levels.

The results of the study examined the role played by organizations in solving global problems and considered the steps that international economic organizations can take in solving problems that may arise in the future.

The originality and scientific novelty of the research is that, along with the current functions of the organizations, the steps they can take in the future, especially in the post-humanist era, have been proposed.

Keywords: *international economic organizations, international relations, globalization, progress, trade, production, industrialization.*